

Informace a problém mysli

Otázka po podstatě lidské mysli je s pojetím informace jako psycho-fyziologického jevu a procesu nerozlučně spjata. Řadu let se filosofové, psychologové, neurologové, odborníci na umělou inteligenci, kognitivní a informační vědci snaží přijít na kloub této velice složité problematice. Řešení se nabízí několik.

Základní otázky jsou zhruba tři (viz Nosek, 1997):

- jaký je vztah duše (mysli) a těla, co je fundamentálnější, a jak dochází ke kooperaci těchto dvou, jak se zdá, odlišných entit (tzv. mind-body problem);
- jak můžeme mysl definovat a jak můžeme poznat, že systémem mysl má (other mind problem);
- jak je možná integrita osobnosti, tedy vědomí vlastního Já v proudu prchavých vjemů.

V této kapitole se budeme soustředit na různá řešení prvního okruhu otázek a částečně také okruhu druhého.

Mind-body problem

Jedním z řešení mind-body problému je Descartesův často velice kritizovaný, nicméně v evropské kultuře velmi silně zakořeněný ontologický dualismus, který vychází z jeho metodické skepse, snahy o nalezení nezpochybnitelných základů poznání. Descartes (Descartes, 1970) vychází z předpokladu, že žádné poznání není jisté, že o všem je třeba pochybovat. Pochybuje tedy a jedinou jistotu nachází v pochybování samém. Pochybování je myšlení, když člověk pochybuje, pak myslí, pochybování samé je jisté, jisté je tedy i myšlení. Člověk tedy existuje nezpochybnitelně, když přemýšlí (cogito, ergo sum.) Vynořuje se tedy první nezpochybnitelná substance - res cogitans (věc myslící). V myslící substanci je však vrozená idea Boha. Protože existuje tato idea, existuje i Bůh. Protože Bůh jako dobrý nemůže klamat, pak je jisté, že člověku nedal smysly, aby byl jejich prostřednictvím uváděn v omyl. Tím je zaručena existence vnějšího světa, světa rozprostraněných předmětů – druhá Descartesova substance – res extensa. Mezi substancemi res cogitans a res extensa dochází k interakci, místem, kde se setkává duše s tělem, je epifýza (šišinka mozková) – jediný nepárový orgán mozku.

Podobný dualismus zastával řadu století před Descartesem řecký filosof Platón. Duše je v jeho pojetí hybná síla, bez ní není pohybu ani života, je na rozdíl od těla neměnná a věčná, bez ní tělo nemůže být, zatímco ona bez těla ano. Tělo má pohyb z duše, duše má pohyb sama ze sebe. Ve svém dialogu Faidros (Platón, 1994) přirovnává Platón duši k vozu taženému dvěma okřídlenými koni a řízenému vozatajem. Vozataj je metafora pro rozum a vůli, které řídí dobrého a špatného koně – dobré a špatné žádosti. Jelikož je duše věčná a nesmrtelná, existuje v jakémsi duchovním světě, kde se čas od času sytí pohledem na věčné a dokonalé ideje. Když však se nechává strhnout špatným koněm – podléhá špatným žádostem, ztrácí duše křídla a upadá do hmotného světa, kde panuje změna a zánik. V tomto světě přijímá tělo, které pro ni znamená vězení. Duše, která na „hostině“ v říši idejí spatřila nejvíce, přijímá v pozemském světě úlohu filosofa, ta, co viděla o něco méně, úlohu krále atd. Nejnižší stojí duše sofistů a demagogů. Podle Platóna celý proces poznání není nic jiného než rozpomínání duše na svět idejí, ve kterém se před svým pádem pohybovala. Filosof, který se zřídka pozemských radostí i starostí a zabývá se poznáním, tj. vzpomínáním na věčné ideje, je nejbližší tomu, aby byl opět pozván na „hostinu“. Tato koncepce duše má zvláštní důsledek pro Platónovu pedagogiku (viz kupříkladu: Platón, 1992). Dá se říct, že Platón je přísný racionalista, pozitivismus je u něj nepřijatelný. Smysly nás klamou, ale duše, která kdysi patřila na pravdu, může být

systematickým vedením dovedena k tomu, aby si pravdu znovu vybavila. Učení je tedy metoda rozpomínání, nikoliv sběr informací.

Dualismus byl kritizován zejména proto, že slučuje dvě neslučitelné věci, o kterých není možné mluvit stejnou řečí (svět fyzický a svět mentální). Podle hermeneutických teorií je svět fyzický založen především na kauzalitě – posloupnosti příčin a následků, zatímco svět duševní na teleologii – přáních, snahách, tužbách, kde cíl má přednost před prostředkem, který je zvolen. Do sporu se tak dostávají fyzikalismus a mentalismus (materialismus a idealismus). První z nich je kauzálně založený, vychází z teorie reflexů (např. I. P. Pavlov), která říká, že psychický život je způsoben reakcemi organismu na podněty. Duše je pouze iluze. Mentalismus je teleologický, důležité jsou vnitřní záměry člověka, duše ovlivňuje chod těla. Duše je nesmrtelná a je důležitější než tělo.

Z hlediska teorie informace jsou monistické koncepce (materialismus či idealismus) problematické, neboť nejsou schopny odlišit řád bytí a řád poznání. Proti tomuto předpokladu vystupuje jak materialismus, tak idealismus. Materialismus popírá nehmotné principy a bezrozporně nedokáže vysvětlit, co je poznání. Idealismus popírá hmotné principy a řád poznání mu splývá z řádem bytí. Pro materialismus je poznání změna stavu hmoty, v němž se nějak tajemně odráží jiný stav hmoty (není vůbec možné říci, jak by se kus hmoty mohl odrážet v jiném kusu, takovéto spojení může být buď intencio-nální, což materialismus popírá, nebo by muselo znamenat reálné ztotožnění odráženého kusu hmoty s odrážejícím), pro idealismus je každá reálná změna zároveň poznáním a naopak. Obojí je z hlediska intuitivního předvědeckého poznání nepřijatelné. Málokdo se domnívá, že pokud je v obchodě a myslí na chleba, který má koupit, v tu chvíli je sám tímto chlebem, což implikuje jak materialismus, tak idealismus.

Dále materialismus se dostává do rozporu sám se sebou, hovořil-li o organizaci hmoty a nepřipouští přitom jiný princip, než hmotu samotnou. Nakolik totiž připouští, že hmota může být organizována, natolik připouští nehmotný organizující princip, kterému se v moderní době začalo říkat informace.

Idealismus zase není schopen vysvětlit existující mnohost jsoucenců stejného druhu, možnost změny, popřípadě stabilitu jsoucenců. Pokud pro idealismus existuje člověk jako druh, pak existuje v jediném exempláři jako jediná idea (není možné vysvětlit, jak by mohla jedna individuální idea druhu sdružovat zároveň množství individuálních idejí, buď se ideje neliší a jsou nutně jedinou idejou, nebo se liší, a pak nemůže jedna idea vícero idejí sdružovat, analogicky je možné si to představit na příkladu informačního systému, který slučuje v jeden záznamy, které se od sebe neliší, a záznamy, které se od sebe liší ponechává samostatně).

Abychom zachovali odlišení bytí a poznání a informace pro nás mohla představovat smysluplný pojem, je třeba zastávat určitou variantu dualismu. Substanční dualismus je problematický, jako neoptimálnější řešení mind-body problému se nabízí aristotelický dualismus principů, který se v mnohém podobá modernímu dualismu vlastností. Aristoteles odmítá Platónův dualismus, preexistenci duše i vrozené ideje. V jeho pojetí je duše principem těla oživujícím a organizujícím, duše se má k tělu jako podstatná forma k první látce (viz výše). Je entelechií organického těla – tělo je možností, kterou duše uvádí ke skutečnosti. Celý člověk je pak jednotou duše a těla. I když je duše jediná, může plnit až tři různé funkce. Je příčinnou pohybu a růstu těla (duše vyživovací), umožňuje smyslové vnímání (duše smyslová) a rozumovou úvahu (duše rozumová). Je tedy trojí druh duše, duše vegetativní, která je vlastní rostlinám, je principem života; duše smyslová, kterou je obdařena větší část živočichů, je nejen principem života, ale také umožňuje smyslové poznávání; duše rozumová, která je vlastní pouze člověku, je principem života, smyslového a rozumového poznávání. Pouze rozumová duše, která je schopna abstrahovat od pomíjivých, měnících se věcí našeho světa a spatřovat v nich to obecné a neměnné, je nesmrtelná.

Other mind problem

Novější směry ve filosofii myslí na řešení této problematiky resig-nují a zajímá je spíš druhý okruh otázek – tzv. other mind pro-blem (viz Nosek, 1997).

Behaviorismus se nezabývá popisem vnitřních duševních stavů, které jsou pozorovatelné pouze introspekci z hlediska první osoby. Podle behavioristů je introspekce nevědecká metoda. Jediné, co je možné vědecky ověřit, je pozorované chování systému, reakce na podněty. To, co se děje uvnitř systému, je nedostupné, je to černá skříňka (black box), do které nemůžeme nahlédnout. Podle behavio-rismu má systém mysl tehdy, když reaguje jako systémy, které evi-dentně mysl mají (viz Turing, 1992).

Podle funkcionalismu systém má mysl v tom případě, že určitý správný program (software) implementujeme na určitou funkční strukturu (hardware). Oproti behaviorismu je předmětem zájmu funkcionalismu tedy obsah „černé skříňky“. Může to být jakákoliv vhodná struktura, podle komputacionismu, odnože funkcionalismu, to může být i počítač (viz Nosek, 1997).

Kritiku funkcionalismu provedl John Searle (Searle, 1994), příklá-nějíci se k teorii identity, která tvrdí, že jedinou funkční struk-turou pro mysl je lidský mozek a nervová soustava, v myšlenkovém expe-rimentu tzv. Čínskému pokoje. Podle Searla má schopnost inten-ciona-lity, zaměřenosti jen lidský mozek. Stroj může sice správně jazykově reagovat na podněty, chybí mu však sémantika, porozu-mění význa-mům. Mentální stavy a stavy neurofyzilogické jsou podle něj jen dvě neoddělitelné a neredukovatelné (starší teorie iden-tity se snažila psychické redukovat na fyzické) stránky jedné věci „...monizmus je úplne zlučiteľný s dualizmom za predpokladu, že je to dualizmus vlastností...“ (Searle, 1992, s. 54)